

DÝM
NAD
BŘEZINKOU

*Seweryna
Szmaglewska*

Dým nad Březinkou

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.e-garamond.cz
www.albatrosmedia.cz

■ garamond

Seweryna Szmaglewska
Dým nad Březinkou – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

DÝM
NAD
BŘEZINKOU

*Seweryna
Szmaglewska*

ÚVOD

V krematoriích Osvětimi a Birkenau shořelo do 18. ledna 1945 celkem kolem pěti milionů lidí.¹ Z toho připadají více než tři miliony na Židy, otrávené plynem nebo zemřelé následkem epidemie, zbytek jsou árijci, a to Poláci, zatčení gestapem, nebo povstalci, přivezení z Varšavy, Rusové, Jihoslované, Češi, Angličané, Holanďané, Francouzi, Belgičané, Italové, Ukrajinci, Estonci, němečtí kriminálníci a děti různých národností, dopravené do koncentračního tábora nebo narozené v něm, a cikáni, s nimiž zacházeli stejně jako se Židy, poslali do plynu prostě celý tábor, v němž cikáni žili v rodinách a svobodně se množili. Uvádím pouze přibližná čísla a poznamenávám, že jsem je získala v době likvidace tábora od lidí zaměstnaných v politickém oddělení Osvětimi. Můj dlouhodobý pobyt v táboře (1942–1945) a různé druhy prací, které jsem vykonávala, mi umožnily proniknout do mnohých tajemství. Ty nejtajnější věci vykonávaly ruce vězňů. Těmato rukama, pracovitě vykonávajícíma vše, co jim poručeno, procházela celá evidence živých i záznamy o těch, kteří šli na smrt přímo z vlaku, aniž byli zaregistrováni nebo tetováni.

¹ V Osvětimi a Birkenau zemřelo více než 1 300 000 lidí. Autorkou uvedené číslo bylo dáno dobovou propagandou, která chtěla zveličit zločin spáchaný Německem ve druhé světové válce.

Nepopsatelný chaos a nemožnost zjištění totožnosti tisíců živých i zemřelých přivedly správu tábora na myšlenku tetování. To byla veliká taktická chyba, které se Němci dopustili. Dnes se můžeme na vlastní oči přesvědčit, jak mizivé procento osvětimských vězňů zůstalo naživu. Doklady byly sice zničeny, celé vozy „todesmeldungů“ jsme musely odvážet ke spálení, ale známe-li dnes konečné číslo, snadno si spočteme, kolik osob v Osvětimi zahynulo. Do tábora vešly statisíce lidí. Kde jsou? Lágr jich opustilo sotva několik tisíc. Němci netušili, že každé číslo, vypíchnuté na věžňově ruce, se stane dokladem. Tetováním vztyčili pohraniční sloupy mezi tisíci, desetitisíci a statisíci. Pokusme se svolat je dnes ještě k jednomu generálnímu apelu. Pokusme se rozestavit je do pětistupňů a spočítat, kolik jich z každého tisíce zbylo. Vím, že dnešní výsledek by byl zdrcující. Stálo by nás tu málo jako živý, tragický dokument, jako jednotlivé, rozmarem osudu zachované články velikého řetězu lidí, jimž vzali život.

Dnes stojí v Osvětimi a v Birkenau prázdné baráky. Náhoda tomu chtěla, že chvatná likvidace tábora byla přerušena. Likvidační plán předvídal zahrazení všech stop po nejkrvavější části osvětimského tábora, zvané Birkenau. Kdyby na místě baráků a krematorií vyrostla tráva, bylo by snazší utajit tuto věc před Evropou a celým světem. Stalo se však jinak. Rudá armáda se řítila kupředu jako požár, s nečekanou rychlostí. Tábor byl zaskočen.

Dnes je možno přesně ukázat na místo, kde krev tekla nejhojněji (ostatně není tam ani píď země, na niž by nepadla krev). V roce 1944 sice zakládali zahrádky, sázeli květiny, pořádali koncerty, to však z naší paměti nevymaže pohled na nahé mrtvolky, ležící v příšerných stozích před baráky. To v nás nemesazalo vzpomínku na selekce, po nichž osoby staré, nemocné a neduživé odvlékali do bloku 25, který byl blokem smrti. Příliš mnoho hodin dokonávali nemocní tyfem a úplavicí v blátě, než aby se to dalo kdy zapomenout. Příliš zřetelně říkaly generální

apely, jak mizivé procento zůstává naživu. Umírali umělci, lidé nadaní, lidé minulosti i lidé budoucnosti: Z těchto přechetných smrtí, z těchto strašných lidských hekatomb, z každých dohasínajících očí se vznášela němá prosba, poslední vůle umírajících. Tato vůle se vryla do paměti těch, kteří zůstali naživu, rozbušila jim srdce, zdálo se, že roztrhne dráty, roztrhne brány, že vykřikne do celého světa a ten výkřik doletí až do svobodných států, ke svobodným národům.

Z Osvětími se nás vrací málo. Když se v památných lednových dnech roku 1945 otevřely dokořán brány lágrů, z nichž početné stráže rychle vyvedly tisíce lidí, když se na trati Osvětím–Gross–Rosen vinul několikakilometrový pochod námahou sehnutých ubožáků a nepřetržitě táhl slezskými cestami, zanechávaje tu a tam na sněhu černou postavu mrtvého, dobitého esesmanem, lidé z blízkých měst a vesnic se užasle zastavovali. Stáli v povzdálí, u prahu domu, báli se přiblížit ke zlověstné cestě, zvedali ruce a nad pochodujícími dělali znamení kříže.

– Jak to – říkali – tolik lidí bylo v Osvětími? To není možné!

Pochodující nesměli ani hlesnout, nesměli se zastavit před Slezany a zvolat:

Ne, to není pravda! Tolik lidí v Osvětími nebylo. Bylo jich tam mnohem více. Ti, co tady jdou, to je pouhá hrstka, pouhý zbytek. Většinu živých vyvezli už dříve daleko do Německa, vyváželi je po celý rok.

Dnes, kdy píšu tato slova, jdou po neznámých cestách deuschlandu v nepřetržité námaze bolavé nohy mých vracejících se druhů. Jdou a jdou. Ruchem života, tichem samoty proniká k nám jejich těžkopádný, znavený krok.

Moje vyprávění obsáhne pouze zlomek gigantického stroje smrti, jakým byla Osvětím. Zamýšlím vylíčit výhradně fakta, která jsem přímo pozorovala nebo zažila. Události, které popisuji, se děly v Birkenau (Osvětím II). Abych se vyhnula

nedorozumění, poznamenávám, že nemám v úmyslu nikterak přehánět význam faktů ani je měnit z důvodů propagace. Jsou věci, které není třeba přehánět. Všechno, co vylíčím, jsem s to odůvodnit před každým tribunálem.

Jsou to zážitky a pozorování jedné osoby. Jsou pouhou kapkou vody ve velikém, nekonečném oceánu.

Promluví patrně také jiní, kteří tento tábor přežili. Promluví také ti, kteří se vrátí z četných jiných táborů.

Ale většina se jich nikdy nevrátí a nepromluví nikdy.

ČÁST PRVNÍ

Rok 1942

1

ARBEIT... ARBEIT... ARBEIT...²

Tmavá noc. V baráku, nerozděleném na místnosti ani na oddělení, spí na podivných lešních více než tisíc žen. Tma je hustá, naplněná výdechy a výpary. Houně, které vězeň nikdy nemá příležitost spatřit za denního světla, se zdají rovněž tmavé. Každý se do nich zahalí jak nejlépe dovede a cítí vděčnost za tu trošku tepla, které se dostane znavenému tělu, zároveň se však bezděčně snaží odhadnout účel, k němuž byly tyto houně původně určeny, a pocítí odpor. Skrčená těla – někdy po deseti na dvou čtverečních metrech – leží strnule na tvrdém loži. Krátké procitnutí a plátno snových vidin náhle protrhne bolestné uvědomění, že jste v Osvětímí. Člověk se přitulí ještě blíže ke svému spícímu sousedovi – s hřejivou radostí, je-li to někdo známý, a s pocitem smutku, je-li to člověk cizí nebo váš nepřítel. Spánek, věrný spojenec, padá rychle na smrtelně znavené lidi a zalehne všechny pocity. Kdo může spát, spí snem pevným, jakoby kondenzovaným, celou nervovou soustavou hltá odpočinek. V táboře jsou noci krátké. A když za těchto nocí ležíte nehybně v temném brlohu, musíte ze sebe setřást únavu předchozího dne a načerpat nezbytné síly na ten příští.

² Práce... práce... práce...

Tichem spícího baráku se ozývá mnohohlasá kaskáda nepřetržitého kašlání. Občas někdo křičí ze sna, vyslovuje německá slova, jichž se ve dne bojí.

Nikdo ze spících neslyší táhlý hvizd, který se rozléhá na několika místech tábora a znamená budíček. Ale současně se ozve vnitřní policie, která horlivě koná službu ve dne v noci. Ponuré, protáhlé „Aufstehen!“³ se nese celým barákem, utkví nad spícími, zdůrazněno ranou hole do prken každé pryčny. Je naprostá tma. Kdesi z hlubin brlohu se ozve tlumené zasténání. Kdosi se probudil a poprvé za celou noc pohnul bolavým tělem. Probuzení je chvílí nejtěžší, bez ohledu na to, je-li člověk v táboře teprve první dny, plné zoufalství, kdy ráno co ráno znovu prožívá bolestný otřes, nebo je-li tu člověk už dlouho, kdy mu každé ráno připomíná, že už nemá sil, aby začal takový den jako byly všechny předchozí. Pobídka „Aufstehen!“ se rozléhá nepřetržitě, konečně rozčilený hlas noční hlídky upustí od němčiny, z níž zná pouze toto jediné a zkomoleně vyslovované slovo, a uchýlí se k polštině, kterou se vyjadřuje plynně a jistě:

Vstávat, hromská holoto, prokletá inteligence, vstávat! Lóós!⁴
Aufstehen!

Tentokrát se hůl nespokojí pouze s prkny, ale zasáhne i dále, bije spící ženy po nohou, pažích a hlavách. Začíná ruch. Probuzené ženy se poslušně zvedají, rukama tápajícíma ve tmě hledají své boty, ukryté pod slamníkem. Vrážejí do sebe, oblékají části oděvu, které na noc svlékly. Z těsných přístěnkových kójí, připomínajících katakomby, začínají slézat do úzké uličky, v níž už není k hnutí. Barák může pojmout takové množství lidí jediné tehdy, jsou-li na onom lešení, zvaném kóje (u mužů boxy). Když všichni sejdou dolů a octnou se na zemi, nemohou se sem

³ Vstávat!

⁴ Pohyb!

vejít. Barák však není místem, kde se vězeň zdržuje přes den. Zde pouze spí a odchází odtud pár minut po ranním budíčku, aby se sem vrátil až večer.

V roce 1942 je Birkenau (takzvaná Osvětim II) bahnitým polem, ohrazeným elektrickými dráty. Mezi bloky nejsou cesty ani pěšinky, v celém lágru není voda, ba ani kanalizace (tento stav trvá až do konce). Všude samá špína, výkaly, páchnoucí a hni-jící odpady. Žádný pták nepřelétne nízko nad Birkenau, ač za dlouhých, hodiny trvajících apelů mají vězňové čas se rozhlížet. Ptáci, ať již varováni čichem či pudem, se tomuto místu vyhýbají. Birkenau oficiálně neexistuje. Taková adresa není! Způsob, jímž je tento tábor vystavěn, svědčí o tom, že lidé tu neměli být drženi delší dobu. Je to jistý druh předkremační čekárny, vypo-čítané na dvacet až třicet tisíc lidí. Vznikla takto:

Na louce ohrazené dráty vystavěli v zimě z roku 1941 na rok 1942 ve dvou zcela identických skupinách po patnácti barácích zděných a po patnácti dřevěných. Nežídili v nich ani podlahy, ani stropy, jenom je přikryli střechami, kterými dovnitř libovolně vniká sníh. Na vratech pověsili plechové tabulky s nápisem „Pferdestelle“⁵ a pokyny pro případ onemocnění koní vozňivkou. Takové tabulky se na mnoha barácích zachovaly do posledního dne. Také se zachovaly železné kruhy zasazené ve výši koňské hlavy.

V této části tábora se smrt ubytovala dříve než lidé: mnoho vězňů, kteří na stavbu docházeli z Osvětimi, při ní padlo a sko-nalo v blátě Birkenau.

Na počátku byl dřevěný barák Polákům nepřístupný a obraz tábora roku 1942 pro ně srostl s obrazem zděného baráku. Po-všimneme-li si jeho vnitřní struktury, můžeme si snadno před-stavit, jak vypadal. Vnitřkem se táhnou čtyři řady přehrad pro koně. Jsou to malé stáje bez stropů a bez vnějších stěn, přehrazené

⁵ Stáje.

tenkým pažením do výše dvou metrů. Čtyřmi okny ve střeše a malými okénky ve vnějších zdech dopadá sem slabé světlo.

Dvě střední řady přehrad přiléhají jedna ke druhé a dvě postranní řady k delším stěnám baráku. Takto vznikají dvě úzké uličky, takže obsluhující má koně po obou stranách v stájích. Přehrad je v každém číslovaném baráku přes padesát. Toto je prostý způsob, jak byly tylo stáje upraveny pro lidi:

Do každé přehrady vzdili dvě dřevěné paluby, první docela nahoře ve výši dvou metrů, druhou o metr níž. Tyto paluby zhotovili vždy ze dvou dveří, přinesených z okolních domů, a spojili je trámy. Tak povstala v každé přehradě tři ležení, jedno přímo na zemi, druhé ve výši jednoho metru, takže v celém baráku je více než sto padesát ležení. Na každém ležení jsou dva slamníky vycpané (podle předpisu v den, kdy byly nové) čtyřmi kilogramy pilin nebo rákosí z okolních rybníků. Na takovém ležení spí šest až deset osob, což znamená, že na místě určeném pro jednoho koně bydlí osmnáct až třicet lidí. V období velkého přísmu bývá někdy v jednom baráku (tedy v jedné místnosti) i přes dvanáct set lidí. Vnitřek baráku se podobá obrovskému kurníku nebo králikárně. Dolní kóje jsou nejhorší. Je v nich mokro a zima od země, která je za deštivých dnů v baráku tak rozšlapaná, že v ní zůstávají boty. Je v nich tma, neboť desítky těl ustavičně zadržují světlo přístup. Nikdo si nemůže sednout zpříma, neboť kóje jsou příliš nízké. V noci útočí stáda krysy na nižší ležení. Prostřední kóje jsou stejně těsné, avšak trochu světlejší. Zablácená bota ženy, šplhající na hořejší kóji, po tmě sice často stoupne na hlavu spící, ale slamníky jsou tu suché. Hořejší kóje jsou světlé a vzduchu je v nich dost. Dá se v nich nejen zpříma sedět, ale dokonce i pokleknout, ba stoupnout. Za deštivých dnů jsou sice jejich přednosti znehodnoceny prostou skutečností, že střecha je děravá, přesto však jsou hořejší kóje vždy pokládány za nejlepší. Ve zděných blocích není světlo, a tak lidé, kteří se vracejí z práce,

šplhají potmě na své ležení, podobající se katakombám, potmě hledají houně, potmě svlékají oděv. Nedochozí-li potraviny balíčky, je nesmírně těžké zmocit se na koupí svíčky od žen zaměstnaných ve skladištích. Kolikrát si vězeňkyně musely odepřít chleba či margarín, aby si konečně večer mohly vedle sebe postavit svíčku, svléci košili a při světle vychytat vši. Jsou ženy, které to dělají bez světla, po hmatu, ty se však spokojují lovením větších vši a darují život malým vším a hnidám.

V hloubi tmavých doupat, podobajících se patrovým klecím, při mdlém světle tu a tam hořících svíček, nahé, vyhublé postavy, ohnuté do oblouku, zimou zsinálé, schýlené nad hromádkou špinavých hadrů, s oholenou hlavou skrčenou do ramen, hubenými prsty stále loví nové a nové vši, které zabíjejí na okraji kóje – takový je obraz baráku z roku 1942. Prádlo je špinavé. Pro nedostatek vody se nepere, jenom odšívuje. Ženy zápasí se špínou. Vynalézají zvláštní systémy, stále je zdokonalují a přizpůsobují. Boj je však bezúčelný. Jak jsem se zmínila, spí a leží těsně vedle sebe vždy několik žen. I když všechny po nesmírné námaze odšíví oblečení i houně a přivedou své ležení do stavu poměrné čistoty, celá jejich námaha je marná ve chvíli, kdy přijde „Zugang“⁶ z jiného baráku. Přinesou-li s sebou vši, přinesou-li v táboře rozšířený svrab, pak to zakrátko stihne všechny, neboť spí pod společnými houněmi. A všechno úsilí začíná zase od začátku.

V obou uličkách mezi leženími s brlohy postrkuje noční hlídka za pomoci blokové a štubové rukou a holí lidi ke dveřím. Hustý dav jde pomalu a neochotně, zdráhá se vyjít do vlhkého, nočního chladu. Všichni jdou zpola spící, zpola bdící, hlava na hlavě, rameno na rameni. Nepoznáváte, kdo kráčí vedle, zahalen do tmavých hadrů. Od prahu je slyšet pleskot bláta, šlapaného četnými botami. Světlo hvězd a měsíce, oslabené září, proudící

⁶ Zde nově přichází vězeň nebo skupina vězňů.

z drátů na okraji tábora, ozařuje shrbené postavy krácejících vězeňkyň, které stěží vytahují z bláta nohy, ovinuté hadry.

V tomto osvětlení kmitnou se na okamžik některé tváře a rychle zase zmizí ve stínu noci. Rysy některých tváří jeví naprostý klid a podivuhodně krásný mír, jako by tyto ženy zemřely již dříve a na jejich tvářích ztuhl němý výraz smutku. Na ty nelze zapomenout. Jiné mají rysy ztrhané vášní, vztekem, hněvem. Na ty se snažíme zapomenout. Kdo se cítí dost silný, kdo nemá oteklé nohy, může si ještě před ranním apelem zaběhnout někam pro vodu. Tenkrát byla v celém ženském táboře v Birkenau nouze o vodu. Do kuchyně a do dezinfekčního baráku, vždy plného nově dovážených vězňů, se člověk nesmí odvážit, nechce-li, aby mu esesman zpřerážel kosti. Do patnácti baráků zděných a patnácti dřevěných dodává vodu jediný vodovod za záchodem, otevřený nejspíše k ránu, ještě před svoláním apelu. Jestliže někdy otevřeli vodu i během dne, nikdo z toho nic neměl, neboť byl na práci mimo lág. Vstane-li člověk dosti časně, přeje-li mu štěstí, že zrovna toho dne je voda otevřena, podaří-li se mu protlačit se davem sta neb tisíce žen, vyhne-li se holi nějakého německého kápa, rozdávajícího kolem sebe rány z vrozené záliby pro pořádek, pak v šťastném případě zachytí do misky trochu vody. Jestliže mu ji rozhoupaný dav nevylije, může dělat, co mu libo: pít nebo prát nebo se mýt.

Širokým prostorem mezi baráky a záchody, blátem, v němž váznou nohy po kotníky, jdou v bílém světle elektrických drátů postavy, které stěží vlečou nohy na záchod nebo nazpět. Občas někdo padne a marně se snaží povstat. Vždy znovu padá a vstává a ještě víc slábne, až se konečně kvůli záchvatu bolesti nehne z místa. Tu a tam leží strašidelné postavy, někdy daleko až u samých drátů, někdy docela blízko, takže se jim musíte vyhýbat. Ve tmě někdo nařiká. Při slabém osvětlení nepoznáte, kdo tu leží mrtev a kdo se dovolává pomoci.

Zatím bloková a štubová začínají sestavovat apel. Většinou nemají ponětí o tělesné výchově a cvičení a někdy ani nedovedou počítat, proto trvá sestavování apelu a sčítání neobyčejně dlouho. Mezitím rozdali kávu, jediné ranní jídlo před pracovním dnem. Zkostnatělé ruce lačně lapají po plechové misce, na jejímž dně je trochu černé tekutiny. Nad nápojem se už nevznáší pára, ale chvějící se rty dychtí po teplém doušku, ruce se snaží zahřát od dna misky.

Hvězdy už pomalu blednou, ale na východě se ještě neobjevují červánky. Když štubové sečetly lidi před svými bloky, začínají vyvádět nemocné, které mají horečku nebo jsou zesláblé úplavíci, a usazují je na stoličkách nebo na zemi. A nakonec vynášejí umírající, aby je položily před blokem a sečetly. Lidské bytosti, bezvládně natažené na vlhké zemi a přikryté houněmi uválenými blátem, přitahují na sebe vytřeštěné pohledy zdravých, kteří teprve nedávno přišli do tábora. Kdosi praví tiše:

- Teď nesou paní Pietkiewiczowou, ženu kapitána polské armády. Je už na zhasnutí. A tady leží paní Zahorská, spisovatelka. Inteligence to snáší nejhůř. Tam zas sedí doktorka Garlická, ženská lékařka z Varšavy, vedle ní paní Grocholská z polského rozhlasu.

Nelze odvrátit zrak, protože před ostatními baráky je to všude stejné. Musíte hledět přímo před sebe a myslet na to, že také na vás přijde horečka, která nikoho nevynechá. Někdo praví šeptem jakoby sám k sobě:

„Je přece dobře, že celá Osvětim je opředena tajemstvím, že děti nevědí, jak umírají jejich matky.“

Z noční tmy se pozvolna vynořují baráky a před nimi rozestavené pětistupy žen. Mlha z okolních močálů zahalila vše, co bylo možné vidět za dráty, vpila vše do sebe a učinila neviditelným. Objala celý tábor kolem dokola a vytvořila klamný dojem osamělého ostrova v oceánu mlh. Před baráky je vidět tisíce lidí,

ale na druhé straně drátů není široko daleko nikoho. Nad mlhou vytryskne čas od času rudá záře plamenů z krematoria. Vědomí opuštěnosti a smrti se pomalu vkrádá zároveň s ranní mlhou, která se plíží až k samým drátům a zápasí se světlem. Na drátech žhne tu i onde krvavě rudá lampa, svědčící o smrtonosném napětí proudu. Je jako signál, jako vnadidlo, hozené rukou smrti. Pohled na ni probouzí neklid. Od skupiny tmavých baráků se odtrhl maličký bod a pomalu se šine k rudému signálu. V mlze, na dálku sotva v něm rozeznáte člověka. Jako hypnotizována cizí vůlí, které úplně podléhá, jde postava pomalu kupředu, neohlíží se, ani na okamžik se nezastaví. Dráty, zalité elektrickým světlem, vypadají jako jinovatkou potažená stříbrná vlákna, rovně napjatá mezi betonovými sloupy.

Mezi dráty a příkopem, běžícím kolem celého tábora, je úzké pásmo, široké asi půl metru, na něž nevkróčí žádná noha.

Půda tábora je zkornatělá a udupaná tisíceryma nohama, bez ustání ji šlapajícma, avšak zde, na tomto úzkém pásmu roste bujná tráva, která je ráno co ráno pokrytá rosou a na níž v zimě leží neposkvrněný bílý sníh, nikdy nepoznamenaný lidskou stopou. Tento pruh země čeká na všechny ty, kdož ztratili naději, že se jednou dočkají svobody, na ty, kdož touží odejít touto úzkou, čistou cestičkou. Tmavá ženská postava je už blízko, mívá můstek nasýpaný z hlíny a zastaví se u červeně planoucí lampy. Jistě už slyší tajemnou píseň drátů, v nichž cosi nepřetržitě zvučí, zvoní, hraje. Vztáhne ruku a klesne. Ve chvíli, kdy její tělo převisne přes dráty jako tmavý cár, rozlehne se ze strážní budky výstřel. Kolem je ticho. Ranní apel dosud neskončil. Nikdo se nerozběhl zachraňovat, zabránit sebevraždě. Kdokoli by za ní šel do pásma smrti bez rozkazu esesmanova, padl by stejně zasažen kulkou. Někde na jiné straně tábora se rozléhají stejné výstřely, svědčící o dalších sebevraždách. Ranní chlad začíná dorážet. Kam oko pohlédne, podél celého tábora stojí v mlze schoulené postavy,

přešlapují na místě nebo pro zahřátí poskakují. Mezitím přináší bloková nejhorší zprávu: Apel nesouhlasí. (V roce 1942 apel téměř nikdy nesouhlasil). Bloková stále přepočítává, esesmany kontrolují a pak obcházejí dráty, aby zjistily počet mrtvých. Současně hromádka horlivých kápů a oberkápů⁷ s lagerälteste⁸ v čele hledá ty, které se k apelu nehlásily. Za tři čtvrti hodiny, někdy za hodinu od chvíle, kdy zjistili, že počet nesouhlasí, se jim podaří vytáhnout z rozličných tmavých zákoutí noci, ze zastrčených koutů za bloky, z příkopů a jam všechny ty, které si už nepřály nic než klidně skonat, které si s posledním zbytkem opouštějících sil vyhledaly tiché místočko, kde by vydechly naposled. Našli je. Vyvlékli je ze skryší. Musely se ještě jednou dostavit k apelu, zahrnovány štulci a nadávkami. Šly před baráky, kde už dlouho stál apel.

Náhle vidím nebožačku, která nemůže poznat, v kterém z patnácti zděných baráků bydlí a kde se má postavit k apelu. Nedovede říci ani své jméno, ani své číslo, protože těžká nemoc jí kalí vědomí. (V roce 1942 neměli vězňové ještě vytetovaná čísla na ruce.)

V celém táboře stojí apel dál, zimou zkostnatělé ženy prosí Boha, aby konečně někdo nemocnou poznal. V hlavách je prázdno, pouze ruce třou promrzlé tělo.

Ruch, doléhající z mužského tábora, svědčí o tom, že muži už jdou do práce. Na cestě, oddělené od ženského tábora elektrickým drátům a stejně uzavřené i z druhé strany, se objeví skupina mužů. V mlze, v níž je těžko rozpoznat lidi, zaznívá tichá hudba. Vyhublé postavy v šedém pruhovaném oděvu se utápějí v mlze a tvoří podivně smutný kontrast k veselé melodii. Podobají se spíše právě té mlze než lidem, když tak stojí v sevřené skupince

⁷ Vrchní dozorce vězňů.

⁸ Nejstarší vězeňkyně, velitelka.

v mrazu a hrají ve chvíli, kdy ještě nezačal den. Naproti se otevírá brána mužského tábora a hustou kolonou vycházejí v pětistupech na cestu muži. Při ústí cesty stojí u malého domku esesmani a čekají. Muži jdou zpřímá do kroku hrající hudby. Pozorný kápo se žlutou páskou na paži volá hlasitě:

„Links! links! links! – und – links!“

Jdou tiší, klidní, jako přízraky bez vůle, bez chuti – a bez odporu. První jsou již blízko esesmanů a z brány stále vycházejí noví. Teď kápo strhává čepici z hlavy a křičí na pochodující kolonu:

„Mützen ab!“⁹ A úprkem se žene k esesmanům. Je téměř něco zahanbujícího v pohledu na oholené hlavy bezbranných mužů, ukázněně pochodujících před několika ozbrojenými Němci. Je něco trapného v postavě kápa, který stojí v pozoru, tiskne svou čepici k pruhovaným kalhotám a podává hlášení. Druhá brána se otevírá, kolony vycházejí a dělají místo další koloně.

Zase kápo, zase pětistupy, zase links – zase totéž. Všichni jsou stejně hubení a černí, stejně nehybně trčí oholené hlavy, stejně se tisknou ruce ke kalhotám. Mechaničnost jejich pohybů vzbuzuje hrůzu. Jdou jako nějaké veliké mrtvé vojsko, konají svou přehlídku, jdou stále noví a noví, spočítáte je snadno, po pěti. Prošlo jich tisíc, dva tisíce, deset tisíc a stále ještě jdou. Kdyby mezi nimi šel tvůj otec, tvůj bratr nebo syn – nepoznáš ho, tak se stařec podobá mladému muži svou útlou postavou a mladý muž má tvář zbrzděnou jako stařec. Všichni jsou stejně strnulí a mrtví. A bez přestání stále jdou kupředu kolem vyhrávající hudby, kolem esesmanů, kolem strážního domku, za bránu, za dráty, ven na pole.

Hvězdy už dávno pobleedly, nebe zšedlo a na východě začínají rozkvétat první růžové červánky, které budí bolestnou myšlenku,

⁹Sundat čepice!

že právě tam na severovýchodě je Varšava, domov, tam jsou vaši drazí. Kdo z nich kdy pochopí tajemství Osvětlemi?

Kolem je stále jasněji, všechny předměty se rýsují výrazně, mlha zcela ustoupila, otevřela pohled na širé louky za dráty. Růžový odlesk červánků zabarvil jemnou konturou nehybný ženský tvar, visící přes ně. Pravá ruka, zvednutá do výše, se zachytila o ostnatý drát a zůstala vztažená k nebi jakoby v prosbě či přísaze. Bezvhládně zvrácená hlava ukazuje dívčí tvář zmodralou účinkem elektrického proudu.

Ticho ženského tábora, ustrnulého v nehybných skupinách apelu, konečně protíná vytoužený zvuk zapísknutí, po němž vybuchne všeobecná mnohojazyčná vřava. Je to chvíle odchodu za bránu, chvíle nepopsatelného zmatku. Ochraptlé kápové a anvajzerky¹⁰ neustále pobíhají, shánějí lidi do práce. Nad vřavou se rozléhá neumlkající štěkot psů. Esesmani čekají se psy u vrat, aby odvedli lidi do práce.

V táboře je skupina, která nikdy nevychází z bran, a proto není vystavena nepřijemnostem spojeným s pracemi venku. Jejím úkolem je čištění *Lagerstrasse*.¹¹ Za tuto skupinu je odpovědná paní Monika Galicinová, v tom období pravděpodobně jediná Polka, která vykonává službu anvajzerky. Červená páska na její paži je znamením moci. „U Moniky“ se snaží pracovat ty, které už nejsou schopny žádné těžké práce. Každé ráno, když skončí apel, odchází Monika se svou skupinou do skladiště pro náradí. Cestou se k ní stále někdo připojuje a žadoní očima, aby jí dovolila zůstat. Vchází se ženami do skladiště náradí a tam jim dovoluje setrvat pod střechou a ohrát se – pokud možno co nejdéle. Teprve když se v okně objeví esesmanský mundúr, Monika řekne:

„Jde se!“

¹⁰ Anweiserin – vedoucí práce (vězeňkyně).

¹¹ Táborová ulice.

Skupina, ozbrojena lopatami, košťaty a kolečky, jde uklízet tábor. Tak se denně kryjí desítky nemocných, které těží z toho, že Monika nejen že nebije, ale ani nikoho k práci nepobízí. Její činnost se omezuje na nepřetržité pozorování blockführerštu-by.¹² Občas se přiblíží k ženám, vyhýbajícím se dešti, a klidně řekne:

„Hýbejte se, prosím, trochu, jde sem oheraufseherin.“¹³

Monika byla první, kdo svým chováním dokázal, že funkcionářka může výrazně usnadnit život svých družek a pomáhat jim. Bohužel se jen málo funkcionářek v budoucnu zachovalo jako ona. Ty nemnohé, které šly v jejích šlépějích, měly značný vliv na zlepšení situace žen. Ve srovnání se zástupy odcházejících denně na práci venku je tento malý zlomek zachráněných Monikou téměř bezvýznamný.

Většinou totiž nezbývala než takzvaná „Aussenarbeit“.

Branou krácejí řady nebožaček. Jdou napřímeně, rovně, rytmicky, míjejí hroznou blondýnku, oheraufseherin Mandelovou, která dovede odsoudit k smrti, aniž přitom jen mrkne. Míjejí rapportführera Tauba,¹⁴ který dovede znenadání udeřit ženy zepředu pěstí do tváře ranou tak jistou, že i ty nejsilnější okamžitě upadnou. Míjejí aufseherin¹⁵ Drechslerovou, která nenávidí Polky a ve své tváři podobné kostlivci s degenerovaně vyčnělými zuby má vepsaný výraz nenávisti. Míjejí aufseherin Hasseovou, která ráda nejdříve uhodí do tváře a teprve pak začíná hovor. Míjejí lagerälteste Bubi, dlouholetou německou kriminálnici, tak zdegenerovanou, že podle jejích pohybů, hlasu a způsobu stěžít byste dovedli usoudit, je-li to žena, či muž.

¹² Zde strážnice SS u brány.

¹³ Vrchní dozorkyně (esesmanka).

¹⁴ Esesman provádějící apel.

¹⁵ Dozorkyně (esesmanka).

Každá z pochodujících žen touží vyhnout se jejich pohledu, touží ničím na sebe neupozornit, touží být částí plazící se housenky a ničím víc. V té chvíli jsou v relativním bezpečí ty, které kráčejí uprostřed pětistupů, protože esesmanské hole, které sčítají ženy, často z lečjaké příčiny dopadají na hlavy těch, co jdou na kraji.

Po obou stranách brány, jako u vrat mytického pekla, vyjí, štěkají, vzteky se pění a rvou na oprátkách velicí psi rozmanitých ras, cvičení v skákání na lidi. Za každou kolonou, podle jejího počtu, vykročí od brány několik esesmanů. Nesou ruční kulometry a vedou psy.

Svítá, slunce se ještě neukázalo, pouze růžové čmouhy červánků. Na stromech a trsech trávy se stříbří jinovatka. V budce u cesty stojí německá hlídka, od hlavy k patám zapadlá do obrovského kožichu. Kožešinový límec má vyhrnutý a uši v chráničích – jedno po druhém schovává do srsti límce, rukama ve velikých rukavicích bije o stehna, čile podupává v obrovských botách. Ano, říjnové ráno je chladné.

Pochodujícím ženám modrají nohy bez punčoch, kostnatěji chodidla, s námahou vlekou dřeváky bez podpatků, jejich shrbená záda se třesou, neboť v nejlepším případě jsou oděny jen jedním svetrem – a mnohé nemají ani ten svetr a jdou v tenkých cvilinkových šatech s krátkými rukávy, citlivé na každý závan větru. Zebou také hlavy, oholené až na kůži, na které fouká vítr, jenž nadzvedává šátky, zavázané německým způsobem pod bradou.

Vycházející slunce najde všechny na pochodu do práce: z části tábora, která přiléhá k samému městu a nese po něm název Osvětim, i ze všech bran záhadného Birkenau, vzdáleného tři kilometry od Osvětimi, vycházejí dlouhé kolony, všechny stejně hladové a promrzlé, a jdou do práce blíž nebo dál a někdy dokonce hodně daleko. Není-li cesta příliš namáhavá kvůli zimě,

blátu nebo hroudám, je to nejkrásnější příležitost k svobodnému přemýšlení.

Kdo z pochodujících nezačínal tehdy den otázkou: „Kolik dní ještě?“ Plynul-li čas a nepřinášel-li změny, nahradily se v otázce dny týdny, potom měsíce. Minuly však roky a vycházející slunce stále vítalo kolony sedě pruhovaných postav na cestě do práce. Pak se už srdce nemělo odvahu ptát: „Kdy?“

Veliká kolona Polek zatáčí doleva a zastaví u posledního baráku mužského tábora, kde později zřídí vstupní karanténu. Tři šéfové si berou příslušný počet lidí do práce. První skupina zůstane na místě u malých vozíků, druhá jde mnohem dále, až k nově postaveným barákům, třetí se dá cestou doleva a zmizí v lese. Je to šťastné období, kdy člověk nemusí chodit denně do těžké práce a kdy si ji může volit a poznat okolí a různé druhy vězeňské práce.

Práce u vozíků má lečjakou výhodnou stránku, zejména tu, že čas do večera se měří počtem naložených a převezených vozíků. Kromě toho se pracuje na písčitém náspu, a proto není nikdy pod nohama bláto, i když déšť a sníh jinde tvoří kaluže. Za to se však nelze nikam schovat před jejich přívalem, hnaným podzimním větrem. Z práce se nesmí nikdo hnout pod žádnou záminkou. A tak když ruce, držící lopatu, zčervenají a zdřevění, když oděv a prádlo promoknou naskrz a voda volně stéká po zádech, musejí vězňové zůstat na svém místě. Pak mohou třeba nepracovat, protože dozorcí se sami někam schovali před deštěm, ale odejít nemohou. Nejpříjemnější jsou dny, kdy přívál deště brzy přejde a závan větru rychle suší oděv na tělech, rozehřátých prací. Huře je, když prší do večera a mokrý oděv se musí na noc složit na ležení a přikrýt vlastním tělem, má-li trochu oschnout.

Za deštivých dnů musí člověk umět vyplnit čas, aby mu rychleji uběhly hodiny mezi východem slunce a večerem. Nablízku vozíků, na druhé straně cesty, zeje prázdnotou malá chalupa.

Zrak se k ní často bezděčně obrací jako k jediné stopě lidské existence. V okruhu mnoha kilometrů kolem tábora vystěhovali všechny obyvatele, po nichž zůstala vyhlazená pustina, v níž postavili tabulky, zakazující přístup. A tady, docela blízoučko, stojí prázdný domek. A ve snění, v toužebných vidinách, dostává se té chaloupce zvláštního významu, stává se prvním útočištěm v případě útěku. V ní by člověk mohl pokleknout, a aniž by ho z dálky někdo viděl oknem, shodit ze sebe pruhované hadry a zničit své číslo, přišíté na prsou. Zrak bezděčně zkoumá pozici domku, jeho nejbližší okolí, jeho polohu v poměru k lágru a k cestě.

Značně později domek rozebrali. Na jeho místě povstal barák s okny a v něm se usídlila stavební komise. Zmizel tedy domek, v němž se bylo možno schovat v případě útěku – ale tehdy už člověk zanechal plánů na ilegální opuštění tábora.

Ti, kdo pracovali ve skupině až u samých baráků, mohli si sice v případě deště stoupnout ke zdi, ale práce tu byla velmi těžká.

Druhá skupina pracovala na montáži kolejnic v nově budovaném táboře SS. Baráky, které se právě dohotovují, mají podlahu, jsou rozděleny na malé místnosti a především mají veliká okna. Také kanalizace je už zavedena. Nenechali je však dlouho v klamně naději, že by baráky, v nichž by mohly být jakž takž snesitelné životní podmínky, budou dány do užívání vězňům. Byly, bohužel, určeny esesmanům za byty, kanceláře, lazaret a rekreační místo pro ty, kteří se vraceli z fronty.

Vedoucí těchto prací se rozhodl převážet na vozíkách všechny těžké předměty na území eseslágru a v nejbližším okolí. Přenášení kolejnic je těžkou prací. Kolejnice jsou až někde u lesa, zarostlé mechem a travou, částečně propadlé do měkké půdy.

„Ich brauche zwanzig Stück, zwanzig junge, kräftige Weiber.“¹⁶

¹⁶ Potřebuji dvě stě kusů, dvě stě mladých, silných žen.

Musejí se vytočit šrouby, jimiž byly celé kolejnice spojeny, vejít mezi ně víceméně za každou druhou nebo třetí spojkou (to záleželo na délce zrovna přenášených kolejnic), rukama uchopit kolejnici po obou stranách a – „hoch!“¹⁷ Páteř se sklene do oblouku, ruce se vypnou dolů jako dvě napjaté struny, v nichž každým okamžikem bolest stoupá. Nejhůře se nesou kolejnice těm velkým, avšak nikoho nenapadne, aby vybral ženy stejného vzrůstu. Zlomí-li si jedna dělnice páteř – tisíce a desetitisíce dalších nastoupí do téže práce, a ještě mnoho si jich na ní strhá své síly.

Tu pojednou vysoká Češka, která jde uprostřed, pustí kolejnice, zvedne ruce a zvolá:

„Nemohu, nemohu!“

Prudkým otřesem a nečekaným zatížením se paže ostatních žen ještě více natáhnou, páteř se krajně vypne. Kápo začne řvát v prostém německém nářečí a tlustým klackem bije Češku, která kráčí dál. V tahanici rozhoupaná kolejnice div že neutrhne ruce ženám, které ji nesou. Takto nelze dál. Průvod se zastavuje. Vtom mladý esesman přiskočí na pomoc své krajance káповé. Veliký starý vlčák se poslušně vrhne na Češku, povalí ji a zuby jí rve stehna. Šéf se spokojeně odvrací, aby přečkal to nečekané zdržení v práci. Ženy drží dál kolejnici, která je stále více tíží, záda se jim klenou a kolejnice je stále blíž zemi, až konečně několik rukou pustí tíhu a zrezavělé železo klesne a svými konci se zaryje do písku. Kápo však ani na chvíli nevyjde ze své úlohy popoháněče. Jako bezmyšlenkovitý vozka, který švihá prvního koně ve spřežení, aby ho přinutil k zabrání, tak i ona bez ustání bije první ženu, která jde v čele pochodu, dokud hůl nepraskne a s břinkotem nepadne na zem. Průvod s kolejnicemi se opět pomalu šine kupředu. Vzдорující Češku přinutili, aby se vrátila a nesla kolejnice s ostatními, ačkoli je zbitá a zmrzačená psem.

¹⁷ Nahoru.

Odshora dolů vytržený cár sukně visí k zemi, po obnažených nohou tečou praménky krve.

Druhá skupina vůbec nemá štěstí. Práce této skupiny je velmi naléhavá, od ní totiž závisí dokončení tábora esesmanů. Ustavičný spěch a pobízení často končí bitím. Ženy jsou ochotny raději vykonat více, lépe a rychleji, jen aby se vyhnuly ponižujícím a rozčilujícím výjevům. Pět žen postrkuje vozík, po okraj naplněný škvárou. Mají ho dostat na primitivní výhybku, obrátit a pošinout na novou kolej a potom strkat dále v jiném směru. Výhybka, jako ostatně kolejnice vůbec, je postavena hodně primitivně, vše montovaly ženy samy bez odborné pomoci a v nervózním spěchu. Je mokro, kolejnice a výhybky jsou kluzké a olepené škvárou. Pod kola se zřejmě dostal nějaký větší kámen, protože vozík na výhybce se skřípotem vyjel z kolejí a uvízl v písku, když popojel ještě na dva kroky kupředu, tlačěn rukama pěti žen. Ty zůstávají docela bezradně stát. Naštěstí není nablízku vidět šéfa. Pokus odtáhnout náklad zpět se ukazuje marný, vozík plný škváry se ani nepohne a každým okamžikem se může objevit šéf. Začne tiché, tajné svolávání. Ženy, které pracují na písčitém náspu, se krčí a choulí a běží k vykolejenému vozíku. Rozhlížejí se na všechny strany a plíží se ty, které uhrabávají škváru. Skupinka žen, která odnesla kolejnice a vrací se teď na své místo, spěchá rovněž na pomoc. Společné úsilí paží, ramen nadzvedávajících vozík zespoda a lopat páčících kola zarytá do písku – a náklad se pohnul. Strach dodává zvedajícím ženám síly a jejich nápor má účinek: vozík se ocitl jedním kolem na kolejnici. Zdaleka běží kápo, která zpozorovala prázdné úseky. Avšak než doběhne, ještě jedno trhnutí, ještě jeden nápor – a vozík plný škváry opět jede po kolejích. Eva Niedzielská z Krakova zvedala zároveň s ostatními. Její tvář byla tehdy smrtelně bledá, čelo se pokrylo drobnými krupěmi, ruce se jí třáslly. Snad už tehdy v ní klíčila plicní choroba, která později zabila její mladý organismus. Možná že

tenkrát, při příliš namáhavé práci, při ustavičném nachlazení a hladu, u ní začala tuberkulóza. Tehdy to však nikdo netušil. Bledá Eviččina tvářička, orámovaná červeným bíle tečkovaným šátečkem, vlídně se na lidi usmívala, a takovou jsme si ji zachovaly v paměti.

Skupina pracující v lese budí všeobecnou závist. Není lehké octnout se právě v té části kolony, s kterou se člověk nakonec dostane do lesa. Les! Stesk po jeho konejšivém tichu po všem tom hrozném, neumlkajícím ruchu lágru, stesk po sebemenší chvilce samoty, zatímco v táboře člověk nikdy a nikdy není sám, ani ve dne, ani v noci, ani v žádné situaci, stesk po praskotu větví, ohýbajících se ve větru, stesk po tichém zakvílení žluvy – tohoto ptáka lesních samot – to vše má za následek, že mnoho žen se dokonale vyzná v řazení do pětistupů, aby se docela jistě a neomylně dostalo do skupiny určené pro les. Práce na dláždění cesty je tu lehčí než kdekoli jinde. Mistr-Slezan neuznává ženskou fyzickou sílu za rovnocennou s mužskou a nepožaduje příliš veliké výkony. Kromě toho les chrání před přísnýma očima esesmanů, a tak mohou uniknout předepsanému bití a pobízení. Dláždí cestu těžkými kameny, které urovnávají, štěrbiny zasypávají škvárou a hotovou práci udusávají těžkými palicemi.

Cesta! Kam asi vede? Třeba se někdy hodí vědět, kam vede lesní cesta. Žádná z pracujících však neví, a zeptat se mistra není radno. Cesta jde od východu k západu, mizí v lese a nikdo neví, kde končí.

Pojednou zazní tichem šumících stromů dunění aut, projíždějících kdesi v hloubi lesa, a hned potom sborový, zoufalý křik žen, hrozný, v dálce doznívající protest a znamení těm, které zůstávají ještě naživu. To všechno je příliš dobře známé. Ti, kdo jedou na smrt, vždycky ze sebe vydávají takový křik a není pochyb, co znamená. Za chvíli projel další vůz, zase letěl lesem křik a zmlkl,

a pak ještě třetí vůz. Je slyšet pouze ženské hlasy. Tentokrát vezli samé ženy. Udělali to diskrétně. Les – a nikdo to nevidí, nikdy se o tom nikdo nedoví a nikdy to nikdo světu nepoví. Ty, jež pracují při stavbě cesty, ty ženské stíny, i kdyby skrz houští něco zpozorovaly, nikdy odtud nevyjdou. Občas je pozorují oči esemanů, úsměvem zúžené, a ústa cedí skrze zuby:

„So wie so Březinka, so wie so Krematorium.“¹⁸

(Tento les se jmenuje Březinka, po něm je nazvána krematorní čtvrť tábora.)

Později tam vzniknou vysoká krematoria, luxusně zařízené plynové komory pro hromadné zabíjení lidí. A tato lesní cesta bude později cestou ke krematoriím. Zatím to však dělají jen tak improvizovaně. V lese, tam, kde jsou stromy nejhustší, stojí stavení, jehož stěny jsou hermeticky ucpané, a to slouží za prozatímní plynovou komoru.

Napravo od nově vznikající cesty začíná zvláštní podívaná. Z veliké jámy, kolem níž pobíhají věžňové, šlehají plameny. Větlemi stromů, zejména přikročíte-li trochu blíž, můžete vidět, jak muži, opatření dlouhými holemi sestrukují z vozíku nahá lidská těla a házejí je do ohně. V klubkách kouře se kmitají pohyblivé mužské siluety a z výše shazované nahé mrtvoly, ozářené plameny. Brzy kouř houstne a je stále temnější a neprůhlednější. Těžce se plazí pod větve stromů, plíží se stále blíž, až pomalu zahalí ženy pracující na cestě a budí v nich odpor a hrůzu. Pach páleného lidského těla, který bude provázet všechny dny a noci, strávené v lágru, příšerný charakteristický zápach se zblízka dere do úst, nosu, hrdla.

Všechny tři skupiny veliké kolony Polek se scházejí na společnou polední přestávku na kousku louky u lesa, kde se rozdává oběd. V těch zlých dobách jedna věc je dobrá: kotle jsou

¹⁸ Tak či jinak Březinka, tak či jinak krematorium.

hermeticky zavřené a odporná kedlubnová polévka znamená hodně pro zimou prokřehlé lidi, neboť je horká. Postupně kotle podlehly zkáze a zmizela tato jediná z mála příjemných věcí. Zatím však kolem poledne stále častěji se hlavy obracejí tam, odkud obyčejně vždy přijíždí vůz s kotly a všichni počítají okamžiky do chvíle, kdy se budou moci zahřát. Bohužel, vůz nepřijíždí až na místo a pro padesátilitrové kotle se musí chodit půl kilometru po rozbředlé cestě. Kápo obyčejně bez delšího rozmýšlení určí potřebný počet dělnic, které se rezignovaně brodí blátem. Nejsou však všechny stejně silné. Tak třeba určily k tomu vyhublou bledou ženu, která se právě vrátila z nemocnice po těžkém zápalu plic. Kápo je Slezanka, dobře rozumí polsky a používá nejhnusnějšího žargonu. Jedna z žen, která má přinést kotel, upozorní kápo na rekonvalescentku a prosí, aby ji nahradila ženou zdravou.

V táboře však platí podivné zvrácení pojmu: všechno, co je slabé, jemné, nemohoucí, choré, zasluhuje pronásledování, ústrk a úšlepek. Tato kritéria vyplynula z předkremačních selekcí, kde fyzická síla, často jen na krátko, zachraňuje před okamžitou smrtí. A tak kápo jedinou ranou paže srazí rekonvalescentku do bláta, vrhne na ni pohled plný pohrdání, ušetří jí několik kopanců a obrátí se k Polce, která si dovolila zastat se slabší družky. Několik ran holí do lebky a omráčená Polka padne obličejem mezi stojící družky.

Polední přestávka trvá hodinu, z čehož polovina padne na stání v řadě na polévku. Ta je pokládána za znamenitou, vyloví-li se z ní několik kousků brambor nebo sousto masné konzervy – to však potká pouze ty, jimž se podařilo dostat porci ze dna kotle. Zbytek času mohou věnovat odpočívání. Mohou se umýt vodou ze strouhy, tak čistou, že se jí některé i napijí. Mohou poležet na žloutnoucí trávě – ale na to je škoda času. Tělo rozehřáté polévkou a polední světlo – to je vzácná příležitost, a tak rychle

stahují části oděvu, aby se odšívily. To je zaměstnání, jemuž věnují každou, i sebekratší volnou chvíli.

Zároveň s kolonou Polek dostává na paloučku oběd kolona Židovek. Jejich postavení je krajně rezignované. Každá Polka ví, že ji může stihnout smrt, ale že také může té smrti ujít, a proto se jí všemožně snaží odolat. Kdežto Židovky vědí, že je nečeká nic než zkáza, a proto se nijak nevyhýbají tomu, aby svůj konec uspíšily, a unikly tak příšerné smrti v plynu.

Toho dne, kdy se zledovatělý déšť smíchaný se sněhem sypal bez přestání až do oběda, začaly v určenou dobu s rozdělováním oběda. Avšak sníh okamžitě plní misky, oslepuje oči rozdělující káповé, vichřice bere rozdělovanou polévku a chrstá ji na louku. Tu se přihodí neslýchaná věc: všem je dovoleno překročit hranice nově budovaného lágru a vejít pod střechu ještě nedokončeného dřevěného baráku. Je to tábor B II c. Tam skončili rozdělování vystydlého oběda. Zbytek času věnovaly ženy ždímání oblečení, z něhož stékají proudy vody, a vzájemnému tření zad. V mnoha očích leží smutný strach. Tentokrát polévka nezahřála nikoho, promodralá těla se třesou chladem. Jedna belgická Židovka, patnáctiletá dívka, dostala záchvat zimnice. Leží na mokré zemi, skrz naskrz promočená, se zaťatými rty a jejím zmodralým tělem zmítá horečka. Zřejmě má také úplavici, protože nenosí prádlo a na sobě má jen šaty a střevíce. Snad kdyby snědla trochu polévky, snad kdyby tak neležela téměř už hodinu na mokré zemi, kdyby se zahřála pohybem a masáží – snad by ji bylo možno zachránit. V ní však už není vůle k životu. Zsinalými rty, mezi vlnami zimničních záchvatů, opakuje francouzsky:

„Mami, smrt jde.“

Smrt skutečně přicházela a byla už blízko, ale mělo ji předejít ještě utrpení. Na zapísknutí, znamenající konec oběda, se nezvedla. Nezvedla ji ani hůl káповé. Ležení se v táboře pokládá za sabotáž a hůl je jediným prostředkem, jímž se vyjednává –

často již s umírajícími. Když si konečně kápo uvědomila, že to není sabotáž, odpor nebo lenost, poručila dvěma Židovkám vyvléci ležící dívku ven a hodit ji na mokrou hromádku škváry. Uložily ji tam v poloze polosedící s hlavou zvrácenou dozadu a opřenou o škváru. Dívčino tělo bylo něžné a pěstěné, ale už je obestíral šedý stín smrti. Přesto se kápo opět snažila ji přimět, aby povstala. Její tělo bylo však už docela ochablé. K večeru vyrazily na něm modřiny po ranách a dříve než šéf odpískal konec práce – přestala žít.

Chce-li někdo vidět tábor v samém městě Osvětimi a má-li při tom zdravé nohy, udělá nejlépe, nechá-li se ráno zařadit do kolony nosící prkna. Je to smíšená kolona polsko-židovská. Šine se mezi lágry jako podivný pohřební průvod, dlouhý, smutný a monotónně šedý. Prkna nosí ze skladiště v Osvětimi do nově vystavěných baráků v Birkenau. Kolem strážní budky na křižovatce cest, krátkým tunelem skrz zděnou budovu (později tam zavedli kolejnice), cestou mezi ženským táborem vlevo a tehdy ještě neobydlenými tábory vpravo se šine průvod s prkny. U blockführerštiny tehdejšího mužského lágru, květinami ozdobené, zatáčí průvod doprava a ubírá se šedobílou alejí betonových sloupů, rovných a stejných, pravidelně od sebe vzdálených a hustě pokrytých bílými izolátory. Všude ještě není napjat ostnatý drát, není zapojen proud, a tak je možné se sehnout a prolézt i s prkny mezerou mezi dráty na území nově vznikajícího tábora B II d.

Naráží-li zrak všude jen na samé baráky, dráty, nově stavěné lágry, ztratí sen o úteku konkrétní podobu a stane se fikcí, která vzbuzuje jenom smutný, lítostivý úsměv. Tou měrou, jak se podzimní počasí horší, rodí se při práci v srdci zkřehlého vězně docela jiné sny: sny o teplé čisté pokrývce, do níž by mohl zahalit promrzlé tělo, až se vrátí do lágru, sny o práci v nějakém skladišti, kde by

ho střecha a stěny baráku chránily před deštěm, sny o prádle na přeblečení, o suchých botách, o šálku teplého čaje.

Na listí se ještě chvějí krůpěje vody, ale vítr už zahnal mračna a vyčistil nebe. Po celém dnu, stráveném ve volném prostoru, je možné rozeznat výpary tábora, k němuž se blíží kolona vracející se z práce. Někdy už na vzdálenost několika kilometrů je cítit otrávený vzduch, připomínající otevřené toalety a páchnoucí okolí nemocničních baráků, jindy charakteristický dech krematorií. Prudkými závany roznáší vítr výpary, rozsévá je po polích, rozsévá je do širokého prostoru. Ze všech stran, kam jen oko dosáhne, blíží se kolony, plazí se jako šedá housenka po všech polních cestách, po zelených lučních pěšinách, po hrázích mezi rašeliništím. To se osvětimstí věžňové vracejí z práce. Jdou podvečerním tichem, halícím zem, a na ramenou nesou své druhy zemřelé při práci. Mužů zahyne při práci mnohem více než žen, neboť se s nimi zachází ještě bezohledněji. Téměř každou mužskou kolonu zavírá smutný průvod – krátká nosítka k přenášení škváry nebo kamení slouží často za máry, na něž ukládají těla mrtvých a odnášejí je do tábora. Občas kolečko, postrkované rukama věrného druha, zaskřípe a uvázne v mokré škváře, zatím co z jeho okraje bezvládně visí hlava zabitého člověka a z druhé strany se klátí jeho nohy do rytmu otřesů. Když nejsou k dispozici nosítka a kolečka, nesou vždy dva a dva věžňové zemřelého. Jeden si přehodí kolem krku jeho nohy, druhý paže, a tak nesou prohnutou bezvládnou postavu. V bráně kapela hlasitě vyhrává německé pochody, jejichž melodie navždy zapadá do srdcí, aby v paměti neustále vyvolávala obraz pochodů smrti.

Ženský lágr vypadá v době návratu z práce docela jinak než ráno. Zdálo by se, že se v něm událo něco nepochopitelného, čehož důsledek je možné pozorovat. Mezi všemi baráky leží na zemi v nejrozmanitějších pozicích ženy, většinou Židovky. Jejich

mladá těla mají podivně zsinalou barvu, tváře jsou zkřivené příznakem smrti, zuby zaťaté za zčernalými pootevřenými rty. Kdo chce projít do svého baráku, musí se jim vyhnout, musí je přeskročit, přeskočit, všude jich leží spousta a překáží. Na končetinách, roztažených v smrtelném zápase, je dosud vidět opálenou pleť z období letních měsíců, které strávily na slunci daleko od koncentračního tábora. Večerní apel znamená opět zdoluhavé honění těchto těžce nemocných z bloku do bloku, jejich rozeřádání, ukládání mrtvých, sčítání těch, které ještě žijí, i těch, kterým dnešní den už přinesl vykoupení. Slunce zapadá, když se začíná večerní apel, a je už docela tma, když končí. Končí se den – o krok se zkrátila neznámá cesta, kterou mají ještě projít. Tmavé baráky, plné hluku a vřavy, dýchají horečným vzrušením, sálají ohlasy boje o existenci, o miskou teplé kávy, o suchý kouteček v brlohu, o kousíček roztrhané houně.

Na drátech všech lágrů se zažehnou světla, kreslící podivnou mapu smrti. Kdesi daleko v cikánském táboře – nebo v českém – se hlasitě rozezvučel gong žádající ticho. Toto hučící mraveniště se však nikdy neztiší. Tisíce lidí, tisíce drobných a všedních věcí, které však mají jediný cíl: zachránit život – se nepřestává hemžit v temných barácích i kolem nich.

A nahoře, nad ruchem táborového života, nad řadami drátů, které bez ustání bzučí výstrahu smrti, tryská snopy rudých plamenů oheň z komínů krematorií a šlehá ve tmě jako zápalná oběť z lidských těl.

2

JENOM „CHŘIPKA“

Chodí-li člověk na práci ven, je-li po celý den za dráty tábora a vrátí-li se večer na krátký odpočinek, jistě plně pocítuje existenci tábora, nepronikne však do všech jeho zákoutí. Jsou věci, nad nimiž člověk myšlenkami přelétne, když spěchá za svými záměry, tak jako nohy, mířící za svým cílem, přeskočí ty, kteří leží na zemi. Je mnoho věcí, o něž se nutně musí před zítřkem postarat, má-li si pobyt v táboře učinit snesitelným. Hned v okamžiku, kdy při západu slunce vchází do brány lágru, začíná mysl vězně podrobně uvažovat o tom, co vše dnes vykoná, a vytváří tak most nad skutečností. Člověk žije ve dne. A ve svém putování za neznámým cílem jde jako slepec po hmatu od předmětu k předmětu, od rána do večera, vynakládá všechnu energii na to, aby přežil den. Získat menážku na vodu, vlastní misku a lžičci, kousek kedlubnu k chlebu na příští den, ždibeček mýdla, to jsou problémy, na nichž závisí jeho sebevědomí. Jejich vyřešení nebo nezdar mají rozhodující vliv na věžňovo postavení. Tyto problémy zcela pohltní krátké okamžiky, které vězeň (nečítaje v to hodiny spánku a apelu) stráví v táboře.

Ostatní věci, osudy nemocných, vzpomínky na nemocnici, pohled na krematoria, se letmo mihnou věžňovou myslí jako